

Л. Савченко,
аспірантка кафедри педагогіки, методики викладання історії
та суспільних дисциплін Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Розвиток педагогічного лідерства у закладах загальної середньої освіти засобами проєктної діяльності

Під час соціальної взаємодії в освітньому процесі проявляються комплексні особистісні характеристики вчителів, які формуються, розвиваються, удосконалюються. Ці якості включають самоствердження, стійкість до постійних змін у соціальному середовищі, активну життєву позицію та підвищення успішності. Розглянуто педагогічне лідерство як здатність та організаторські риси вчителя до генерування ідей, використання та створення нових технологій у навчанні, позитивний вплив на особистісний розвиток учнів, спрямування їх на конструктивну пошуково-дослідницьку та проєктну діяльність, уміння планувати дії, ефективно вирішення завдань засобами ІКТ і досягнення мети, створюючи при цьому сприятливу психологічну атмосферу співтворчості та співпраці.

Ключові слова: лідерство, педагогічне лідерство, лідерські якості, професійний розвиток, проєктна діяльність, управління навчальним процесом, інноваційні рішення.

Savchenko L. Development of Pedagogical Leadership in General Secondary Education Institutions Through Project Activities.

During social interaction in the educational process, complex personal characteristics of teachers are manifested, which are formed, developed, improved. These qualities include self-affirmation, resistance to constant changes in the social environment, an active life position and increased academic performance. The article considers pedagogical leadership as the ability and organizational features of a teacher to generate ideas, use and create new technologies in education, positive influence on the personal development of students, directing them to constructive research and project activities, the ability to plan actions, effectively solving tasks by means of ICT and achieving the goal, while creating a favorable psychological atmosphere of co-creation and cooperation.

Keywords: leadership, pedagogical leadership, leadership qualities, professional development, project activity, management of the educational process, innovative solutions.

Постановка проблеми. Освіта в Україні виходить на новий рівень розвитку, який є характерним для сучасних розвинених країн, коли вдосконалення цієї галузі має стати національним пріоритетом. Визначальною рисою змін, які відбуваються в українській освіті, є навчання за концепцією «Нова українська школа» (НУШ), спрямоване на формування в учнів здатності творчо діяти, здобувати знання та застосовувати їх на практиці.

Згідно з цією концепцією, зміна цілей освітньої системи вимагає корективи методів і прийомів навчання, змісту, спрямованого на формування світогляду, ціннісної орієнтації як учнів, так і вчителів: критичне мислення, здатність до самопізнання та самореалізації, самоосвіта, упровадження в освітній процес інформаційно-комунікаційних технологій. У цьому контексті все більшої актуальності набувають питання підвищення кваліфікації вчителя, зміни його ролі та набуття нових навичок у системі загальної середньої освіти.

Відповідно до Нових концептуальних засад освітньої реформи, вчителі стають «лідерами», які

можуть наставляти, мають бути успішними експертами, які вирішують багато проблем, пов'язаних із якістю викладання, обсягом завдань, комунікаціями з учнями та керівництвом закладу освіти. Вони мають стати «агентами змін».

Концепція НУШ уперше в історії вітчизняної освіти поставила питання лідерства в освіті та спонукала дослідити шляхи формування педагогічного лідерства. Психологічна компетентність і розвинений емоційний інтелект – наріжні камені сформованого вчителя-лідера. Лідерство в освіті важливе в контексті освітньої реформи, оскільки, перш за все, реформу можуть проводити цілісні особистості, які демонструють характер на основі дотримання своїх цінностей і принципів [4, с. 8].

Успішна діяльність педагогів немислима без активізації лідерства. Вчителі покликані направляти своїх учнів, бути авторитетами та прикладом для наслідування. Крім того, лідерські якості педагога гарантують реалізацію його особистісно-творчого потенціалу, можливість реальних досягнень у професії, оптимальність, конструктивність,

самовираження та самореалізацію. Деякі з цих якостей учитель повинен опанувати перед початком педагогічної роботи, а інші – розвивати в процесі фахової діяльності [1, с. 33].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття «лідерство» має багато форматів та трактувань у вітчизняній науковій літературі. За О. Клочко, «лідером є людина, яка веде за собою команду для досягнення спільної мети» [5, с. 49]. С. Гармаш називає лідером особистість, яка має розвинені комунікативні здібності, здатність ефективно впливати на інших з метою співпраці в команді [2]. Л. Сергеева визначає лідерство як здатність пробуджувати мрії людей. Це можливість впливати на них і спрямовувати їхню діяльність на досягнення командних, організаційних чи корпоративних цілей [7, с. 12].

Важливість саме педагогічного лідерства полягає в тому, що воно включає володіння мистецтвом самоуправління як дуже важливу складову професійного успіху. Здатність бути лідером передбачає наявність у вчителя сформованих ціннісних пріоритетів, життєвих орієнтирів, глибокого усвідомлення власної місії, опанування технікою та оновлення знань із предмету. Тож те, що він робить і як він це робить, має важливе значення. Нова лідерська роль для вчителів може стати важливим кроком у сприянні появі нової генерації педагогів [4, с. 9].

Оскільки основною характеристикою освітніх цифрових компетенцій є здатність розвивати / вдосконалювати освітню роботу за допомогою цифрових технологій у професійному та навчальному контексті, стратегічне педагогічне лідерство має важливе значення для освітньої цифрової компетентності на всіх трьох рівнях: освітня взаємодія – як макрорівень; рівень розробки та впровадження нових освітніх технологій – мезорівень; макрорівень – організаційний і орієнтований на управління навчальним процесом та розвиток команди [9, с. 335].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, як зазначає дослідник освітнього лідерства Нової української школи В. Огнев'юк, багато вчителів досі не використовують сучасні інструменти для дослідження проблем і роботи з великими масивами даних, не вміють робити та презентувати висновки, співпрацювати онлайн в освітніх, соціальних, наукових проєктах тощо. Це поглиблює розрив між тим, чого можуть досягти та реалізувати загальноосвітні заклади, і баченням, вимогами й потребами сучасного покоління школярів [4, с. 5]. «Уже нині створюються платформи, які відкривають

широкі можливості для інтелектуального розвитку людей, розкриття потенціалу та обдарувань кожної людини. Але усі вони залишатимуться лише технологіями без вмілого поєднання з цінностями, методами та прийомами навчання, які використовує талановитий педагог... Свій професійний авторитет нинішній педагог має заробляти постійно» [4, с. 10].

Виклад основного матеріалу. Вчителі XXI століття повинні відповідати сучасним запитам та вимогам. Рівень фахової підготовки освітян нового покоління має визначатися вмінням творчо використовувати знання, шукати нестандартні рішення для розв'язування професійних проблем, поєднувати традиційні форми та інноваційні методи і матеріали навчання й виховання. Це важливий аспект для професійної діяльності кожного педагога. Тому наскільки вчитель зацікавлений у впровадженні нових технологій, методів та підходів у навчанні й вихованні учнів, як саме і в якій формі він зможе представити навчальні матеріали, реалізувати свої лідерські здібності та вміння, наскільки учні будуть мати змогу довіряти фаховому рівню вчителя, залежить результат навчальної діяльності та надалі результати професійного визначення й життєвих позицій молоді.

Проєктна діяльність – «одна з найперспективніших складових освітнього процесу, яка створює умови творчого саморозвитку та самореалізації учнів, формує всі необхідні життєві компетенції: мовленнєві, інформаційні, політичні та соціальні» [6, с. 5]. Проєкт – спеціально організований учителем та самостійно виконаний учнем комплекс дій, що завершується створенням продукту, який складається з об'єкта праці, виготовленого в процесі проєктування, і його представлення. Самостійний пошук знань, їх систематизація, можливість орієнтуватися в інформаційному просторі, бачити проблему і приймати рішення відбувається саме через метод проєктів (ефективну технологію навчання) [6].

Навчальний проєкт своєю метою та змістом забезпечує комплексне досягнення навчальної, виховної, розвивальної мети освіти, а особливості організації та проведення – цілісний підхід до формування всебічно розвиненої особистості та її стійкої світоглядної позиції. Проєктна діяльність є одним з найперспективніших елементів процесу навчання, оскільки створює умови для саморозвитку та самореалізації школярів та формує всі необхідні життєві здібності, вважається найкращим способом формування технологічної компетентності як учнів, так і вчителя.

Проєкт у широкому розумінні означає здорову, сплановану та усвідомлену діяльність, спрямовану

на формування в учнів певної системи інтелектуальних і практичних навичок. У вузькому сенсі проектна діяльність розглядається як навчально-пізнавальна, творча спільна діяльність зі спільними цілями, узгодженими методами діяльності, спрямованими на досягнення освітніх результатів [6].

З наукової точки зору формулюється питання, яке можна вирішити шляхом дослідження. Отже, проектування має певну схожість із науковим методом. Ці процеси починаються з наявних знань та поступово стають більш конкретними у пошуках знання або рішення. Процес проектування – це загальна серія кроків, яку використовують при створенні функціональних продуктів та процесів.

Які ж основні ознаки ефективної проектної діяльності?

1. Ідея інтегрованого навчання за допомогою проектної діяльності школярів передбачає досягнення мети якісно нової властивості у навчанні – поєднання ізолюваних навчальних предметів у цілісній системі. Сучасне наукове мислення дедалі більше характеризується прагненням розглядати широку єдність, а не окремі ізолювані об'єкти чи явища [6].

2. Учні навчаються, створюючи кінцевий продукт. Побачивши зроблене, пишуться ним. Після успішного завершення проекту школярі та викладачі можуть показати батькам і друзям результати своєї праці як показник їхньої діяльності [6].

3. Фактична реалізація методу проектів змінює роль учителя під час навчального процесу: з носія готових знань він стає організатором та координатором пізнавальної діяльності учнів. Під час реалізації освітніх проектів вирішуються різні рівні дидактичних, навчальних та розвивальних завдань, здобуваються нові знання, уміння й навички, необхідні у житті; мають розвиток мотиваційні та пізнавальні навички, вміння самостійно орієнтуватися в інформаційному просторі, висловлювати унікальні судження й демонструвати свої здібності [3].

Таким чином, уміння використовувати проектну технологію є показником високої кваліфікації педагога, інноваційного мислення та орієнтації на особистісно-професійний розвиток дитини в процесі навчання. Під час організації навчального проектування вчителі допомагають учням знайти ресурси, необхідні для роботи над проектами, коли сам учитель є важливим джерелом інформації: координація всього процесу проекту, підтримка та заохочення школярів, одночасно не виконуючи роботу за них. Учителі повинні не тільки добре знати свій предмет, але й бути компетентними в інших галузях науки, а також добре розуміти здібності, інтереси та бажання своїх учнів. Організація такої діяльності є важливою, оскільки вчитель має мислити комплексно

та бути готовим підвищувати свій рівень знань із деяких галузей, експериментувати й бути терплячим, очікуючи на бажаний результат. Добре організована робота, увага до кожного учня, повага до його думки та ідей сприяє тому, що відбувається розвиток здібностей дитини, а сама вона почувається сильною, знаючою та цікавою для вчителів і однокласників.

Важливе значення в організації проектної діяльності учнів має психологічна грамотність і компетентність учителя. Коли він готує сприятливу основу для вивчення нового матеріалу, привертає увагу школяра до теми та викликає в нього інтерес, тобто виконує мотиваційну функцію. У цій частині уроку вчителю слід подумати над темою, яку починають вивчати, та спонукати учнів ставити питання, висловлювати пропозиції стосовно організації роботи над проектом. Особливу роль відіграють творчі та лідерські здібності вчителя, його лідерський потенціал і досвід проектної діяльності, адже очікується, що вчителі володіють не лише предметами, які викладають, а й педагогічною психологією та акторським мистецтвом. Учителі мають впливати на учнів і яскравістю власної особи.

Самооцінка вчителя виявляється надзвичайно важливою у реалізації проектної технології. В процесі організації навчально-дослідницьких проектів відбувається саморозкриття вчителем його лідерського потенціалу в спільній з учнями дослідницькій діяльності, тобто педагог актуалізує наявні в нього професійно-педагогічні знання та вміння; відбувається активне залучення учасників проекту до спілкування й міжособистісної взаємодії. Вчителю потрібно вирішувати не тільки завдання з теми дослідження, а й бути компетентним у питаннях упровадження та використання сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних технологій, застосування різноманітних комп'ютерних і мобільних засобів, цифрових інструментів, платформ та мережевих ресурсів для організації умов планування роботи, пошуку необхідної інформації й мотивації учнів до спільної продуктивної діяльності, в тому числі в групах та у межах усього класу: це можуть бути дебати, інтерактивні методи, вирішення проблемних ситуацій тощо.

Реалізація педагогічних умов, пов'язаних із лідерством вчителя як керівника проекту, координатора формування ідей та здійснення спільних дій, надає йому реальні можливості у розвитку лідерських умінь та навичок в процесі утвердження на лідерських позиціях. З другої точки зору, відбувається реалізація педагогічної умови набуття лідерства, коли викладач має високий фаховий рівень з предмету викладання та заохочує учнів брати участь у доповненні змісту навчального матеріалу цікавою

інформацією, самостійно зібраною ними в процесі підготовки до проєктної діяльності; проведення занять, які мають за мету набуття учнями знань та вмій презентації здобутого матеріалу. Тобто в цьому випадку необхідними інструментами стануть підготовчі тренінги, заняття у формі зустрічей і дискусій на задану тему, застосування інтерактивних методів «криголами» та «мікрофон» для подолання психологічного бар'єра у спілкуванні учасників проєкту, опанування учнями навичок застосування цифрових інструментів під час здійснення проєкту та представлення його результатів.

Педагогічне лідерство у Новій українській школі має бути побудовано на основі забезпечення практико орієнтованих підходів на етапі підготовки до навчального процесу, розвитку лідерських якостей, відмови від уніфікованої системи в освіті, вміння вчителів поєднувати знання вікової психології та впровадження інновацій і нові технологічні рішення в освітній процес загальноосвітнього закладу, реалізації компетентнісного підходу та активного використання ІКТ, впровадження методів дослідницької, проєктної діяльності, розробки програмного змісту, вдосконалення на цій основі професійного розвитку та набуття лідерських якостей [8, с. 60].

Зараз формується новий контекст очікувань щодо діяльності педагогів-лідерів. Від учителів вимагається не лише випереджальний індивідуальний розвиток, у тому числі організаторських здібностей, а й здатності до генерування ідей, підходів, створення нових технологій навчання, реалізація внутрішнього потенціалу школярів та ініціювання саморозвитку особистостей [5, с. 62]. Тільки компетентний

педагог-лідер зусиллями учнів може створити передумови для забезпечення цивілізаційної конкурентоспроможності нашої нації та держави. «Якщо суспільство прагне досягати вершин досконалості, воно має інвестувати у людський розвиток і, насамперед, в учителів, від яких значною мірою залежить якість і вартість людського капіталу» [4, с. 11].

Висновки. Отже, досвід учителя у навчанні має поглиблюватися і розширюватися таким чином, щоб допомогти учням всебічно розвиватися. Впевненість, фаховий рівень, психологічна готовність до активних та продуктивних комунікацій з дітьми, вміння створити комфортну атмосферу в класі, мотивація учнів до опанування новими знаннями на основі ефективної аргументації та цікавого представлення навчального матеріалу, при цьому не втративши своїх лідерських позицій, стануть основою для системного розвитку вчителем лідерських якостей на базі якісної взаємодії з учнями.

Завдяки таким заняттям учні відчувають дух наукового пізнання у спільній діяльності, вчать будувати складну картину навколишнього світу з окремих розрізнених фактів, розрізняти фактори об'єктивності, системності та перевіреності знань. У них є можливість переконатися, що наука – найважливіший чинник технічного прогресу й перетворення дійсності.

Використання проєктної діяльності учнів у сучасних умовах засвідчує, що їх застосування підвищує ефективність навчальних та виховних процесів. Це дозволяє реалізувати багато важливих теоретичних положень освіти, відкриває нові можливості, забезпечує продуктивні зв'язки та опанування знаннями через ефективну взаємодію між учнями і вчителями.

Література

1. Волкова Н. П., Наход С. А., Крижановська Г. І. До питання про лідерські якості викладача закладу вищої освіти та шляхи їх розвитку в умовах аспірантури. *Вісн. Ун-ту ім. А. Нобеля. Серія: педагогіка і психологія. Пед. науки.* 2019. № 2. С. 30–38.
2. Гармаш С. А., Гашутіна О. Е. Лідерські якості особистості керівника як запорука успіху. *Управління інноваційними проєктами та об'єктами інтелектуальної власності.* 2009. С. 37–44.
3. Ночевчук М. В. Впровадження елементів STEM-освіти у навчання математики та фізики. Червоноградський ЗОШ І–ІІ ступенів Хорошівського району. 2018. URL: <https://naurok.com.ua/vprovadzhennya-elementiv-stem-osviti-u-navchannya-matematiki-ta-fiziki-47799.html> (дата звернення: 07.03.2023).
4. Огнев'юк В. Лідери для Нової української школи. *Неперервна освіта: акмеологічні студії. Педагогічні науки. Психологічні науки.* 2017. № 1. С. 4–13.
5. Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія / авт. кол. ; за наук. ред. В. Р. Міляєвої ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ – Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2021. 296 с.
6. Пилипчук С. С. Інтеграція природничих наук у проєктній діяльності в 10–11 класах. Київ : ТОВ «Ліко-школа», 2021. 27 с.
7. Сергеева Л. М., Кондратьєва В. П., Хромей М. Я. Лідерство : посібник. Івано-Франківськ, 2015. 296 с.
8. Шабала Ю. А. Професійний розвиток учителів початкової школи у системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти : дис. ... докт. філософії. 011. / Ун-т менеджменту освіти. Київ, 2022. 325 с.
9. Чумак Л. В. Методичні аспекти розвитку цифрової компетентності викладача в закладі післядипломної педагогічної освіти. *Інновації в освіті: перспективи розвитку* : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 20 травня 2021 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 334–337.